

Economia i política en la *Caritas in veritate*

Joan Rigol

President del Parlament 1999-2003

EL RITME ACCELERAT A QUÈ ENS SOTMET LA SOCIETAT MEDIÀTICA d'avui i la consegüent caducitat i volatilitat de les notícies, han fet que la recepció de l'encíclica de Benet XVI, *La caritas en la veritat*, hagi estat, al meu entendre, més aviat feble. Voldria fer la meua aportació subratllant dos aspectes que són presents al llarg de tota l'encíclica: 1) que, quan l'última paraula de la convivència humana la tenen les lleis econòmiques, aleshores es perd el sentit del progrés integral de la persona i de la humanitat. I 2) que només centrant la política en el bé comú és possible una vertebració humana de la vida social. Són dos aspectes fonamentals de l'encíclica que toquen el viu de la crisi econòmica i social que patim.

1. Economia i humanisme

«Quan l'Estat reconeix la prioritat i la superioritat de les lleis del mercat per sobre de les lleis de la polis, el ciutadà es transmuta en consumidor, i un consumidor exigeix cada vegada més protecció i accepta cada vegada menys la necessitat de participar en el funcionament de l'Estat», diu el lúcid sociòleg Zygmunt Bauman (*En busca de la política*, 1999). Perquè quan la política abdica la seva obligació de dirigir les condicions de la vida social, aleshores el que omple aquest

MONOGRÀFIC

buit és la llei del més fort. I, igualment, quan l'únic paràmetre dels ciutadans és viure en condicions materials òptimes, sense tenir en compte cap més valor, la política esdevé simplement una servidora de l'economia i el ciutadà queda bloquejat en el cercle viciós de «consumidor-productor». Aleshores tot es redueix a produir per consumir i a consumir per produir, com explica Eric Fromm (*El humanisme com a utopia*, 1998). La fragmentació individualista de la societat ens converteix en una societat de risc universal i les turbulències que abans se suportaven dins el grup familiar, o en la comunitat del poble, ara les han d'enfrontar els individus sols (Ulrich Beck a *La democràcia y sus enemigos*, 1995). El paradigma d'aquest fet el constato quan veig un immigrant subsaharià sense papers caminant sense destí per Barcelona.

Fent-se ressò del bagatge pontifici dels seus antecessors sobre la qüestió social, Benet XVI recorda en la seva encíclica (11): «L'Església, en tot el seu ser i obrar, quan anuncia, celebra i actua en la caritat, tendeix a promoure el desenvolupament integral de l'home» i «l'auténtic desenvolupament de l'home concrneix de manera unànime la totalitat de la persona en totes les seves dimensions». Perdre el sentit integral de la persona i la seva dimensió transcendent ha comportat «sistemes econòmics, socials i polítics que han tiranitzat la llibertat de la persona i dels organismes socials i que, precisament per això, no han estat capaços d'assegurar la justícia que prometien» (34).

Quins són avui aquests mecanismes que trasbalsen el sentit humà de l'economia? En primer lloc, l'erecció en valor absolut del mercat com a sistema únic al qual cal que tothom se sotmeti. Benet XVI (35) recorda que el mercat ha d'estar sotmès als principis de la justícia comutativa, de la distributiva i de la social. El mercat s'ha de fonamentar en valors morals que per si mateix no genera. Recordo, en aquest sentit, les limitacions que té el mercat, extretes del Grup de Lisboa (*Limites de la competitivitat*, 1997). El mercat no és només imperfecte, és incomplet: no té responsabilitat, sovint s'obliden els aspectes humans i ecològics. El sentit de l'economia no és guanyar al competidor sinó millorar les condicions de vida. El mercat, de si mateix, genera desigualtats a l'interior dels països i entre països, provoca la desertització de regions

MONOGRÀFIC

“ Quan l'última paraula de la convivència humana la tenen les lleis econòmiques, aleshores es perd el sentit del progrés integral de la persona i de la humanitat.

i concentracions urbanes poc habituals. No dona una resposta a llarg termini a les necessitats del planeta. Un excés de «competitivitat» pot donar un perfil sociatari poc democràtic.

De fet, al meu entendre, els responsables sense escrúpols, immorals i especuladors han pervertit el sistema de mercat. Un mercat que «si hi ha confiança recíproca i generalitzada», escriu Benet XVI (35), «és la institució econòmica que permet la trobada entre persones, com a agents econòmics que utilitzen el contracte com a norma de les seves relacions i que intercanvien béns i serveis de consum per satisfer les seves necessitats i desitjos». El mateix pare ideològic del liberalisme, Adam Smith (*Indagació sobre la naturalesa i les causes de la riquesa de les nacions*, 1991), després de descriure els beneficis del circuit d'intercanvi que significa el mercat, posa com a criteri bàsic d'aquest el fet d'estar a disposició del bé comú.

Un dels principis bàsics de la doctrina social de l'Església és el bé comú: «tota decisió econòmica té conseqüències de caràcter moral» escriu (37) Benet XVI, que defineix el bé comú com «el bé d'aquest «tots nosaltres» format per individus, famílies i grups intermedis que s'uneixen en comunitat social» (7). El defineixo com una síntesi del pensament de Maritain, que tant va influir en el pensament de Pau VI: «el bé comú» no és tan sols l'equilibri dels interessos individuals, o no és només una mena de reunió d'illes individuals, sinó que és la integral dels valors d'una comunitat humana adquirits al llarg de la història, de les lleis filles de la convivència pacífica, dels projectes de futur de la comunitat, dels valors culturals i materials compartits, de les prioritats socials, de les esperances col·lectives, dels símbols i tradicions, de les institucions públiques. Això és el bé comú.

La unidimensionalitat de l'«homo economicus» és una reducció de les seves potencialitats humanes. L'economia ha d'estar al servei

de la persona i no la persona al servei de l'economia. Per això Benet XVI adopta un to de denúncia quan escriu: «La riquesa mundial creix en termes absoluts, però augmenten també les desigualtats. Als països rics noves categories socials s'empobreixen [...] A les zones pobres, alguns grups gaudeixen d'un tipus de superdesenvolupament malgastador i consumista. Hi ha corrupció i il·legalitat tant en el comportament de subjectes econòmics i polítics dels països rics, nous i antics, com en els països pobres. [...] Les ajudes internacionals s'han desviat de la seva finalitat [...] Hi ha formes excessives de protecció dels coneixements per part dels països rics (22), els efectes perniciosos sobre l'economia real d'una activitat financera mal utilitzada i en bona part especulativa, els imponents fluxos migratoris, sovint provocats i després no gestionats adequadament, l'explotació dels recursos de la terra [...]». En aquest sentit, l'encíclica de Benet XVI integra al cos de la doctrina social de l'Església aquests nous fets que han provocat l'actual crisi i que no es donaven amb tanta intensitat a l'època de la *Populorum progressio* (1967) de Pau VI. I aquest és el plantejament que dona vigència, actualitat i raó de ser a l'aportació del Papa actual. En aquesta denúncia el Papa es refereix especialment als valors culturals dels pobles: l'eclecticisme cultural, que treu personalitat a la riquesa de la diversitat de pobles, i el fet de degradar la cultura en reduir-la a mer producte de consum massificat, separen la cultura de la naturalesa humana concreta (26). I sobre el problema de la fam escriu «avui la fam no depèn tant de l'escassetat material com de la insuficiència de recursos socials» (27).

2. Una política centrada en el bé comú

L'economia ha de tenir referents ètics. L'activitat econòmica no pot abastar tot l'ordre social i ha d'estar ordenada a la consecució del bé comú. Per tant, diu Benet XVI que «separar la gestió econòmica, a la qual correspondria únicament produir riquesa, de l'acció política, que tindria el paper d'aconseguir la justícia mitjançant la redistribució, és causa de grans desequilibris» (36). L'economia no s'ha de regir

“ L’encíclica de Benet XVI integra al cos de la doctrina social de l’Església, els fets que han provocat l’actual crisi.

per la llei del més fort, perquè l’economia i les finances poden distorsionar el conjunt de la convivència humana si tenen només referents egoïstes: «El sector econòmic no és èticament neutre» (36).

La responsabilitat de reconstruir i de donar sentit de justícia social a l’activitat econòmica és de la política. Però, perquè això sigui així, cal que la política tingui una visió del conjunt convivencial del bé comú. Una política demagògica i populista orientada a obtenir o a mantenir el poder es converteix en servil dels que detecten el poder econòmic. Es pot ser agent econòmic i alhora cercar un sentit ètic de la professionalitat i del benefici (45), però per a fer-ho possible cal que els responsables econòmics no oblidin que tot home és imatge de Déu.

El polític ha de ser conscient que no tracta només amb individus que pretenen defensar els seus interessos privats davant d’altres com-pretidors. Tot ciutadà és una persona i com a tal té el valor més preuat: el de la seva llibertat. Ser lliure no vol dir fer el que et sembli; significa ser personalment creatiu a l’hora de vincular-te als altres. Davant d’una societat com la nostra, immediatista, econòmicista, individualista i amb tendència a la banalitat, la política ha de mostrar-se com un projecte que es fonamenta en la llibertat responsable, en la incitació dels ciutadans per a desplegar el seu propi projecte, la seva pròpia missió. El polític s’ha d’adreçar als ciutadans, no a les masses despersonalitzades. I ell ha de proposar, liderar i aglutinar el projecte convivencial que posi en relleu justament el bé comú. Necessita el poder per a fer-ho, però el seu poder s’ha de fomentar en la seva autoritat moral guanyada a pols cada dia i li és imprescindible una connexió vital amb els problemes i esperances del seu poble.

Benet XVI ens defineix, en l’actual marc de crisi, les prioritats polítiques, l’exigència de noves solucions: a) una visió integral de l’home; b) la dignitat de la persona i l’exigència de justícia; c) el decrem-ment de les desigualtats; d) possibilitar l’accés al treball; e) la reducció

de les diferències socials entre els diversos països; f) la recerca d’una millor cohesió social; g) donar espai a la creativitat dels treballadors; h) no reduir la cultura als aspectes tecnològics; i) no reduir el nivell de tracte dels drets dels treballadors i treballar políticament en una perspectiva a llarg termini de desenvolupament econòmic i no quedar reduït només a l’èxit a curt termini (32).

Molts polítics, especialment en campanya electoral, prometen drets i avantatges als seus hipotètics votants. Cal tenir credibilitat moral per a presentar-se davant l’electorat amb el coratge de recordar que darrere de cada dret que tenim com a ciutadans hi ha un deure que ens obliga moralment. «L’exacerbació dels drets condueix a l’oblit dels deures [...] i els deures reforcen els drets» (43).

Per això el Papa ens insta a revisar el nostre estil de vida, el de l’hedonisme i el del consumisme. I per a avançar en aquest sentit cal un gran esforç de responsabilitat política, perquè sota l’hedonisme i el consumisme hi ha la força d’uns poders econòmics ben vertebrats, que, quan els cal, actuen sense escrúpols en defensa dels seus interessos privats. Veiem el que passa als EUA amb motiu del pla sanitari i en l’intent de reforma del seu sistema financer.

3. Perspectiva cristiana

Si l’economicisme ens reduïx a consumidors-productors i si la política abdica la seva funció directiva orientada al bé comú, ens convertirem en una societat individualista que renuncia a fer créixer el sentit de comunitat humana. Benet XVI ho recorda: «una de les pressions més profundes que l’home pot experimentar és la soledat, el tancament de l’home en si mateix [...] Avui la humanitat es mostra molt més interactiva que abans: aquest major veïnatge ha de transformar-se en verdadera comunitat». «Som una sola família humana, perquè la criatura humana, de naturalesa espiritual», diu Benet XVI, «es realitza en les relacions interpersonals» (53). És així com l’home desenvolupa la seva missió en la gratuïtat, «que anteposa a tot, a la productivitat i a la utilitat» (34).

“ El cristianisme trenca la visió de l'home consumidor de béns materials i de passivitat política perquè esdevingui un subjecte conscient de les seves responsabilitats cíviques.

Aquesta visió de l'home capaç d'actuar des del «cor», «gratuïtament» és fruit de la seva dimensió espiritual. Ni l'agent econòmic ni el polític no han d'oblidar que, per al cristià, l'home és imatge de Déu i això comporta «la inviolable dignitat de la persona humana» (45). El cristianisme trenca la visió de l'home consumidor de béns materials i de passivitat política perquè esdevingui un subjecte conscient del seu entorn social i de les seves responsabilitats cíviques. Aquesta condició de ciutadà — subjecte responsable és fonamentada «en la revelació cristiana, segons la qual la comunitat dels homes no absorbeix la persona anul·lant la seva autonomia» (53). La imatge de Déu només es reflecteix en la persona humana com a tal i només ella és la dipositària d'aquesta filiació divina, perquè només la persona conté el misteri de la creació i pot arribar conscientment a les portes de Déu, per la seva capacitat transcendent de conèixer i d'estimar, i alhora és receptora de la salvació.

Aquesta visió transcendent de la persona que el cristianisme confessa s'ha de projectar a «l'esfera pública, amb referència específica a la dimensió cultural, social, econòmica i, en particular política» (56). És per això que es reclama que el Déu cristià i de les altres religions sigui reconegut en l'esfera pública. Tant l'exclusió de la religió de l'àmbit públic com el fonamentalisme religiós impedeixen la trobada entre persones i la seva col·laboració per al progrés de la humanitat (56).

Quina és la tasca del cristià compromès en la humanització de la vida pública? «Transformar els cors de pedra en cors de carn» (Ez 36,26). I, per això, Jesucrist ens diu que està amb nosaltres dia rere dia (Mt 28,20), per construir la comunitat humana de persones en la fraternitat dels fills de Déu. És aquesta motivació de seguidors de Jesucrist el que ens mou a la transformació de la nostra societat,

tendint cap a l'ideal d'un pelegrinatge —l'acompliment del qual va més enllà de la vida terrenal— que signifiqui el progrés humanitzat de la nostra societat. El polític i l'agent econòmic que s'inspira en el cristianisme no es pot acontentar amb administrar el present sinó que ha d'arriscar, tant en el camp de la política com en el de l'economia, per a transformar les estructures de la nostra societat contemporània.

Tots tenim en el nostre és ser una «generositat imata» —l'expressió és de Maritain—, però Jesucrist ens purifica i ens transcendeix aquest sentiment. La Caritat cristiana no és només una sublimació de la naturalesa humana: es fonamenta en la «nova creació» sobrenatural. Ens fa partícips de l'Amor Trittari (5) i per això la nostra filiació divina no és només una descripció literària, sinó una realitat vivent. L'estimació cristiana, així, esdevé un diàleg viu de la persona amb Déu i amb el pròxim. L'Església ha de ser instrument d'aquesta unitat: «Perquè siguin u com nosaltres som u» (Jn 17,22).

El cristià immers en la societat ha de saber cercar mitjans per a no quedar clos en la xarxa d'interessos econòmics i polítics, per a assumir responsabilitats de millora i transformació vers una comunitat més humana. Aquesta veritat que es manifesta en Jesucrist-Logos ens porta a comprometre'ns en el Dia-Logos; és a dir, el compromís per la comunicació i comunitat humanes (4). És amb aquest compromís i amb el desig d'esdevenir testimonis de Jesucrist que és possible viure en cristià enmig de les responsabilitats econòmiques i polítiques.

«El fet de ser empresari, abans de tenir un significat professional té un significat humà» i «l'autoritat política [...] no es pot oblidar mentre es camina cap a la consecució d'un nou ordre econòmicomicroproductiu, socialment responsable i a la mesura de l'home» (41). Aquestes són les exigències cíviques que el cristià ha d'assumir en el seu compromís econòmic i polític, procurant així concretar el sentit de la Caritat revelada en l'Amor de Jesucrist. Si la Caritat assumeix i transcendeix la justícia, el cristià sap l'horitzó del seu compromís polític.

4. Apunt final

No he pretès resumir la riquesa doctrinal de l'encíclica de Benet XVI. Ni he entrat en el cor del seu missatge. M'he centrat només a respondre les dues preguntes que he formulat a l'inici. Si això serveix al lector per a fer una lectura atenta de *La caritat en la veritat* podrà veure com aquesta encíclica engrandeix el missatge social de l'Església davant la crisi de la societat actual. El magisteri social de l'Església continua donant llum davant de les crisis econòmiques i davant de les injustícies vigents en la nostra societat.

